

Yayın Geliş Tarihi: 08.02.2023
Yayına Kabul Tarihi: 02.03.2023
Online Yayın Tarihi: 15.03.2023
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1248554

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: 2023 Sayfa: 427-442
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

HALİDE EDİB ADIVAR'IN DÜNYASINDAN HAYVANLAR

Özlem KUTKAN*

Öz

Bu araştırma, Halide Edib Adıvar'a ilişkin literatüre yazarın hayvan sevgisi, bilinci, onların yaşam koşullarına ilişkin ilgisi ve bu bağlamdaki önceliğine yönelik gözlem ve önerileri ile katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Nitekim kendisi, hayatı ve eserleri ile ismi ülke sınırlarını aşmış olan realist bir kadın yazardır. Ancak, gerek kendi çalışmalarına gerekse hayatına yönelik farklı ilgilerde ve derinliklerde çeşitli araştırmalar kaleme alınmasına rağmen çocukluk yıllarından başlayan ve çeşitli eserlerine konu olan hayvan sevgisi ve ilgisine yönelik özel bir araştırma henüz kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla, hayvan hakları ve hayvan sorunlarına ilişkin gündemlerin belirginlik kazandığı ve alana ilişkin farklı disiplinlerden çalışmaların kaleme alındığı günümüzde Halide Edib Adıvar'ın kaleminden günümüze ulaşan veya ulaşmayan Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hayvan yaşamlarının görünür kılınması ve ön plana çıkarılmasının bir kıymet olduğu düşünülmüştür. Araştırmanın temel kaynaklarının yazarın kendi eserlerine dayandığı söz konusu çalışma aynı zamanda yazarın içinde bulunduğu kültürel ve bilimsel atmosfer şartlar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib Adıvar, Hayvan Sevgisi, Köpek, Sokak Hayvanı, Osmanlı, Türkiye.

ANIMALS FROM THE WORLD OF HALİDE EDİB ADIVAR

Abstract

The aim of this research is to contribute to the literature on Halide Edib Adıvar with her observations and ideas on the author's love of animals, consciousness, interest in their living conditions and priority in this context. As a matter of fact, she is a realist female writer whose name has crossed the borders of the country and far beyond, about her life and studies. However, despite the fact that various researches have been written with different interests and depths, both for her own studies and life, special research has

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kutkan, Ö. (2023). Halide Edib Adıvar'ın dünyasından hayvanlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1), 427-442.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ozlembfd@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1202-7246.

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

not yet been written on the love and interest in animals, which started from her childhood years and became the subject of her various works. Therefore, in today's world, when the agendas regarding animal rights and animal problems have become more clear and studies from different disciplines are being written, it is thought that it is valuable to make the animal life visible or not in the Ottoman Empire and Republic of Türkiye through the pen of Halide Edib Adivar. This study, in which the main sources of the research are based on the author's own works, has also been tried to be handled through the cultural and scientific atmosphere conditions of the author.

Keywords: Halide Edib Adivar, Animal Love, Dog, Street Animals, Ottoman, Republic of Türkiye.

GİRİŞ

Çok yönlü realist bir kadın kalem, ilk Türk kadın profesörü, farklı ilklerin ve teklerin sahibi olan Halide Edib Adivar'ın hayatı ve çalışmalarının Türkiye'de ve yurtdışında gördüğü ilgi bugün çok sayıda eseri literatüre kazandırmıştır¹Ancak, onun özellikle hatıralarını kaleme aldığı çalışmalarında köpekler üzerinden belirginleşen hayvan sevgisi, vurguları ya da ilgisi okuyucuları tarafından daha suskun okunan yanı olmuştur². İlginç olarak, özel hatıralarında kişisel ilişkileri üzerinden belirginleşen bu sevgi ve ilgi dönem sokak hayvanlarının yaşadığı belirgin tarihî dönemeçlerde bu kez de kendisinin kaleminde daha suskun kalabilmiştir (Schick, 2010, s. 22-32; Pinguet 2009, s. 11-59; Hülagü, 2021, s. 127-200). Dolayısıyla bu çalışmanın temel hedefi Halide Edib Adivar'ın kaleminin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamış olan hayvanların

¹ Bu bağlamda bir literatür tekrarına girmeden ünlü yazarın edebi ve tarihi kişiliğini ele alan çalışmalara kısaca yer vermek faydalı olacaktır. İlk olarak, Tanpınar'ın farklı tarihlerde yayınlanan çalışmalarının bir araya getirildiği *Edebiyat Üzerine Makaleler* başlıklı eserinde "Edebiyatın İstanbul'dan Çıkışı" başlıklı yazısına değinilecektir. Nitekim burada Tanpınar, 1908'den sonra Türk edebiyatının en büyük özelliğinin Refik Hâlid, Yakup Kadri gibi yazarlar ile hikâyenin İstanbul'dan memlekete doğru açılması süreci ve Hâlide Edib'in 1920 yılına kadar Türk romanını tek başına temsil ettiğine işaret eder. (Tanpınar,1977, s. 120). Şahin ise son devir Türk edebiyatının en çok okunan yazarlarından olan Adivar'ın inceleme, çeviri, anı, roman, hikâye türünde edebi eserler vermesine rağmen özellikle romancı kimliği ile ön plana çıktığının altını çizer. (Şahin, 2018, s. 2) , Ayrıca bkz. (Çalışlar, 2010; Ağbaba, 1997; Göze, 2003; Engünün, 1986; Şahin, 2022). Yazarın ölüm yılı olan 1964'te Yücebaş tarafından yayınlanan eserin aynı yıllarda kaleme alınmasından ötürü dönem ruhu ve anektodları ile dikkat çektiği belirtilebilir. (Yücebaş, 1964). Eserde Taşkıran'ın kaleminden 1909 da Halide Edib'in 1909'da Taali Nisvan Cemiyeti'ni kurması ve Balkan Harbi'ndeki çalışmaları dikkat çekicidir. (Taşkıran, 1964, s. 132). Ayrıca bkz. (Kutkan, 2019, ss. 240-249).

² Türk edebiyatında hayvanlara ilişkin ilgi ve katkıları ele alan *Türk Edebiyatında Hayvan ve Hayvan Hakları* adlı eserde ise Halide Edib Adivar yer almaz. İlgi çekici çalışma için bkz. (Baki, 2022, ss 182-247).

yaşam koşullarına duyduğu ilgi üzerinden onların varlıklarını görünür kılmak ve yazarın bu bağlamdaki önceliğine dair bir bakış açısı kazanmaktır.

Bu bağlamda Halide Edib Adıvar döneminin fikir dünyasını hayvan hakları açısından temellendiren sorunlar ve gelişmelerin neler olduğuna kısaca yer verildiğinde, XIX. yüzyılda Batı'da insan-merkeziyetçi düşüncenin tartışılmaya başlandığı ve canlı/çevre merkeziyetçi anlayışa doğru geçişin başladığı görülür. Nitekim ilk antiviviseksiyonist dernek 1875 yılında Londra'da *The Victoria Street Society* adıyla kurulmuş ve bunu Avrupa ve Amerika'da yoğunlaşan çalışmalar takip etmiştir. Yine 1754-1884 yılları arasında yaşamış İrlandalı politikacı Richard Martin, 1824 yılında dünyanın ilk hayvan refahı yardım kuruluşu olan Hayvanlara Zulmü Önleme Kraliyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış; son olarak İngiliz filozof John Stuart Mill'in (1806-1873) faydacılığın hayvanları hesaba katması gerektiğini aşağıdaki ifadeler üzerinden savunduğu görülmüştür³.

*"... Herhangi bir uygulamanın hayvanlara insana zevk verdiğiinden daha fazla acı verdiği kabul edilirse; bu uygulama ahlaki midir yoksa ahlaki değil midir? Ve eğer insanlar bencillik bataklığından başlarını kaldırıp bir ağızdan ahlaksızlıktır diye cevap vermiyorlarsa, faydacılık ilkesinin ahlaki sonsuza kadar mahkûm edilsin..."*⁴.

Bu noktadan itibaren tekrar Osmanlı İmparatorluğu'na döndüğünde Halide Edib'in doğduğu, yetiştiği dönemin II. Abdülhamid devri, yani Metin Hülagü'nün değerlendirmesi ile köpeklerin en rahat ettiği iki dönemden biri olduğu görülür (Hülagü, 2021, s. 35-43, 125-176). Ancak, bu dönemi takiben İttihat ve Terakki yönetiminde sokak hayvanlarının sokaklardan silinmelerinin, öldürülmelerinin sancılı ve yoğun tartışmalar temelinde yaşandığı bilinir. 1910 Hayırsız Ada katliamı dönemin bilinen en yaygın/meşhur hadiselerindendir⁵.

³ (Yaşar, 2022, s. 36-37). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare* adlı eserin girişinde yer alan kronolojide ise İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hayvan hakları ve hayvan refahına ilişkin kuruluşların listesini görmek mümkündür. Eser, hayvan haklarına ilişkin temel tartışma konuları, kavramlara ve oluşumlara dikkat çekmesi ve temel teşkil etmesi açısından dikkat çekicidir (Bekoff & Meaney, 1998). Ayrıca bkz. (Torres, 2007).

⁴ (Yaşar, 2022, s. 37). Yaşar, R. Garner'ın *The Political Theory of Animals Rights* eserinden çevirmiştir.

⁵ (Topuzlu, 1982, s. 86-100, 139-140)'te Topuzlu, Gazi Muhtar Paşa'nın teklif ve teşviki ile şehreminliği görevine başlamasını ve çalışmalarını anlatır. Yazarın satırlarında İstanbul sokakları son derece sağlıklı, altyapısız ve kirlidir. Bu tablo içinde sokak köpekleri ve kedileri de kaleminden nasibini alacaktır. Kendisinin sokak köpeklerine bakış açısını yansıtan bazı ifadeler bu bağlamda önemlidir. *"...Halkımız süprüntüleri üstü kapalı bir kap içinde sabahları evlerinin , apartmanlarının dışarısına koyacak yerde gelişi güzel sokağa atarlar ve köpekler bu pislikleri her tarafa dağıtırlardı.. Sokaklarda umuma mahsus bevilhâne, tuvalet salonları bulunmadığından تنها sokaklardan başka işlek caddelerimizin yan tarafları, köşe başları birer bevilhâne halini almıştı...yaya kaldırımlarını, dükkan*

Nitekim İstanbul halkı da köpeklerden kolay kolay vazgeçmek istememiştir. En büyük tepkiler ise geleneksel Müslüman mahallerden gelmiştir. Kimileri polis ve jandarmayla göğüs göğüse gelmiştir. Pera civarındaki bir caminin imamı, köpeklere bu kadar zulmedilmesine kızarak görevlilere Kur'an'ın buyruğunu anlatmış, buna karşılık karakola götürülmüştür. Bir paşa da avlusunda yaşayan köpekleri korumak için kapıya gelen memurları içeri sokmadığından Harbiye Nezareti tarafından tutuklanmıştır (Pinguet, 2009, s. 11-18).

Bununla birlikte bu evrede Halide Edib'in özel hayatında geçiş dönemleri yaşadığı göz önünde tutulmalıdır⁶ Kadın hakları konusunda son derece hassas olan yazarın sokak hayvanlarının genel yaşam koşullarına ya da hayattan

sahipleri, kahveciler, seyyar esnaf, küfeciler işgal ediyordu.... Seyyar berberler de halkı yine işlek caddelerde bile tıraş ederlerdi. Her sokak başında birkaç dilenci ve yüzlerce köpek dolaşıyordu. Bu gibi yolsuzlukların hiçbirine aldırış eden yoktu....” diyen Topuzlu'nun köpeklerin sokaktaki varlığını “yolsuzluk” olarak değerlendirdiği görülür. Yine eserinin bir bölümünü “ *Dilenciler ve Köpekler*” olarak belirleyen yazar, Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'daki köpeklerin Hayırsız Ada'ya gönderildiğini kendisinin şehreminliğine tayini sırasında bulunduğu 30.000 köpeği de yavaş yavaş imhâ ettirdiğini yazar. Dilencileri de nerede bulursa kamyonlara doldurup Dârülaceze'ye yollamıştır. Yine, bugün İstanbul halkının hayırseverliğinin göstergesi olarak yayın konusu olan mancıkçıların varlığının da Topuzlu'nun gözlerinden düzensizlik ve sağlıksızlık olarak okunduğu anlaşılmaktadır. Bkz. (Menekşe, 2022, s. 84- 101).Yiyeceklerin hijyeni açısından camekan sistemini savunan Topuzlu'nun hayvanların barınması veya beslenmelerine yönelik alternatif imkanları oluşturma yönünde ise bir girişime eserinde yer vermez. Döneminde seyyar ciğerciler de sokak köpekleri de İstanbul sokaklarından kaldırılmıştır. Ancak, Bâb-ı Âli baskınından sonra yine İstanbul sokak kültürü eskiye dönünce Topuzlu buna isyan eder. Konu ile ilgili kısma yer verdiğimizde “...*Vaktâki yeni hükümet iktidâr mevkiine geldi. Bir gün İstanbul 'da yaptığım teftişte ne göreyim? Yine eski hamam eski tas...İşkembeciler, ciğerciler, peşlerinde düzinelerce kedi, avaz avaz bağıra bağıra dolaşıyor...*”.

⁶ (Adıvar, 2005, s. 177-179). Halide Edib'in 1908-1909 yıllarında Tanin'de yazı yazdığı ve kadınlara yönelik yenilikçi fikirleri nedeni ile ölüm tehdidi aldığı, 31 Mart Vakasında Mısır'a kaçmak zorunda kaldığı ve Mısır'dan da İngiltere'ye geçtiği hatırlanmalıdır. Trablusgarp'ın işgali, Bosna Hersek'in ilhakı ve 1910 yılında eşi Salih Zeki'nin ikinci kez evlenmek isteyişini kabul etmeyen Halide Edib'in 9 yıllık evliliğini bitirmesinin ardından ayrıca geçirdiği sağlık sorunu nedeniyle kendi dünyasına çekildiği dönem ile meşhur 1910 yılı katliamı kesişir. Bu dönemde ayrıca sağlık sorunları yaşayan Halide Edib, “Fazlıpaşa Yokuşu'nun kaldırımlarından Kumkapı'ya inerken ayak sesleri birbirine karışı ve o tenha yokuşta çocukların mektepten dönüşü, o uzun güne son verirdi” der ve bu günlerde sokak seslerine karşı zaafının başladığını ekler. Ancak, bu seslerde sokak köpekleri yoktur.

⁶Enginün'e göre Halide Edib'in olgunluk devrinin en iyi romanıdır. (Enginün, 1986, s. 79). Şahin ise Adıvar'ın Sinekli Bakkal Sokağı'nı, öznel anlamda İstanbul, genel anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu olarak gördüğünü belirtir. Bu açıdan sokakta yaşanan olaylar özünde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde yaşayan insanlara aittirler(Şahin, 2022, s. 323). Dolayısıyla bu sokakta yaşayan canlıların da yaşam gerçekleridir.

koparılmalarına ilişkin biyografilerinde söz konusu dönemeçlerde mesafeli kalışı, *Sinekli Bakkal*⁷ adlı eserinde (1936) onların sokaklardaki varlıklarına ilişkin bazı ipuçlarına ulaşmamızla biraz aralanır. Meselâ, burada romanın ana karakteri Rabia, kendisine ilgi duyan Tulumbacıbaşı Sabit Beyağabey'ine öfkelenirken “...- *Ablan dükkana geldi, kolunu kırmışsın, köpek yavrusunu da çiğnersin ... Daha başka ne yaparsın bakayım...*” ifadesinde sokaklardaki yavru köpeklerin öldürülme yollarından birini bize aktarır (Adıvar, 2015, s. 45, 79-80, 87-88). *Çaresâz* romanı ise 1960'lar Türkiye'sinde yardımsever kişiliği ile tanınmış bir öğretmenin -ki Çâresâz ismi buradan gelir- çocuk hikâyelerinde hayvanları işleyişi ve *Karacan* isimli siyah bir köpeğe olan şefkâti ile dikkat çeker. Bu köpek siyahtır. Tıpkı, Halide Edib'in Milli Mücadele yıllarında sevgiyle anımsadığı Cin gibi (Adıvar, 2014, s.1-8).

Bu bağlamda, yazarın zaman zaman değini niteliğinde kaleme aldığı ve onların gerçek sayı ve yaşam koşulların somutlaştırmaya yönelik olmayan köpek varlıklarının bu eserin odağında bire bir yer almadığı belirtilmelidir. Konuya ilişkin olarak, *Vurun Kahpeye* romanında yer alan “...*kadın erkek çocuk ayak sesleri birbirini takip ediyor, bazen anasının korkudan ağzını kapamaya çalıştığı bir çocuk derinden ağlıyor, uzaktan köpekler havlıyor, tek tük inek böğürtüleri işitiyordu...*” ifadeleri konuya ilişkindir⁸.

Konuya romanlar üzerinden temas etmeye çalıştığımızda *Raik'in Annesi* (1908-1909) adlı eserde dönemin haylaz bir erkek çocuğunun kedinin kuyruğunu çekmesi, piliçleri kovalaması kabahattir. Hatta eserin çocuk karakteri sinekleri öldürmeyeceğine dair de nenesine sözler vermiştir (Adıvar, 1982, s. 142).

Yeni Turan (1912) gibi ideolojik bir eserde ise Adıvar, hayvanat bahçelerinin hayvanları hapis eden acı yönüne temas etmiştir (Adıvar, 1982, s. 79). Tüm bu tablo içerisinde yazarın *Kalp Ağrısı* adlı eserinin baş karakteri Zeyno ise Ayastefonas'ta aşık olduğu adamla sabahları bildircin avına çıkar. Eserde geçen “... *sabah size bir sürü bildircin vuracağım.... Yedi gün her sabah sekizden on ikiye, hattâ bire kadar Hasan Bey'le bu karlı sahrada avlandık... Biraz sonra bir bildircin sürüsü başımızdan geçti, yıldırım suretiyle tüfek patladı...Urgun Kuzgun başları gökte, korkunç bir zaferle havladılar, koştular, saat on bir buçukta ağır bir çanta ile gülererek döndük...*” ifadelerinden romanda yazarın ava sitem etmediği görülür. Ancak av köpekleri Urgun ve Kuzgun onun sevgiyle bahsettikleri iki canlı

⁷Enginün'e göre Halide Edib'in olgunluk devrinin en iyi romanıdır. (Enginün, 1986, s. 79). Şahin ise Adıvar'ın *Sinekli Bakkal Sokağı'nı*, öznel anlamda İstanbul, genel anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu olarak gördüğünü belirtir. Bu açıdan sokakta yaşanan olaylar özünde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde yaşayan insanlara aittirler (Şahin, 2022, s. 323). Dolayısıyla bu sokakta yaşayan canlıların da yaşam gerçekleridir.

⁸ (Adıvar, 2018a, s. 91). *Âkile Hanım Sokağı* adlı romanında ise adeta sokak köpeklerinin yaşamadığı bir İstanbul vardır. “Sokağı Takdim” bölümünün sokak ayrıntılarında 1950'li yıllarının Lâle Civarına köpekler sokağa kimlik katan varlıklar değillerdir.

olarak ilgili bölümlerde yerlerini alacaklardır (Adıvar, 2018b, s. 64-71). Eser, yazarın Türkiye’den İngiltere ve Fransa’ya gitmek üzere ayrıldığı yıl olan 1924 senesinde basılmıştır. Bu tarihe değin ava ilişkin kültür dünyasında nelerin konuşulmuş ya da yazılmış olduğuna kısaca bakıldığında ise XVI. Yüzyıldan itibaren batı literatüründe avcılığın acımasızlığına ilişkin esaslı eleştirilerin kaleme alınmaya başlandığı görülür. Thomas More, bu eylemi sert ifadeler ile kınayan güçlü kalemlerendir. Yazar için avcılık zavallı küçük bir hayvanın katledilmesine yol açan aşâğılık bir fiildir. Avcılığa karşı benzer bir tiksinti yine Shakespear’ın oyunlarında da belirgindir (Cartmill, 1998, s. 197-198).

Hayvanlara yönelik tutum ve inançları ile dünyanın ilgisini çeken Hindistan’a yaptığı gezinin ardından kaleme aldığı *Hindistan’a Dair* adlı eserinde ise hayvanlara ait bahislerin yine sınırlı olduğu, bu bağlamda kadınlara yönelik ilgisinin çok daha belirgin olduğu belirtilebilir⁹. Son olarak, hayatının daha ileriki yıllarında kaleme aldığı *Türkiye’de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri* adlı eserinin son bölümünde ilkokul öğretmenlerinin insan hayatı kadar hayvan hayatının da korunması gerektiğini öğrencilere benimsetmeleri gerektiği görüşü dikkati çeker. Bu bilincin çocuklara küçük yaşlarda kazandırılması gerektiğine inanan Halide Edib’in ilkokul vurgusunun bu bağlamda okunması gerektiği anlaşılıyor¹⁰.

Halide Edib’in, Batı’daki hayvan haklarına ilişkin kurulan derneklerin varlığına ise *Yolpalas Cinâyeti* adlı eseri üzerinden işaret ettiği görülmektedir. Bu eserin 1936 gibi ileri tarihte ve Paris’te kaleme alındığı düşünüldüğünde, kazına çok düşkün ve sokak hayvanlarına ilgisi derin olan Kaz Akkız lakaplı asıl adı Nadire olan romanın temel karakteri üzerinden yer yer verilen hayvan sevgisi ve hayvanlara yönelik şiddete karşı Kaz Akkız’ın duruşuna ilişkin eserin son bölümünde yer alan.. *bir kaz palazına karşı bu hassasiyet anormal bir zihniyet göstermez mi? Ben de, hayır diyeceğim. Muasır memleketlerdeki bunca hayvan himayesi, teşekkülleri sağlam bir terbiye esasına içtimâi bir lüzuma müstenittir. Bu, fertlere zayıf himaye vazifesini telkin için yapılmıştır. Şurasını da kaydetmek isterim ki, Garp’ta hayvan himâyesi mefhumu doğmadan evvel, bizim cemiyetimizde hayvan hastaneleri mevcut olduğunu, halkın tabii olarak hayvanlara iyi baktığını ecnebi müşahitleri muhtelif kitaplarda yazmışlardır...*” ifadelerini şüphesiz yazar romanına bilinçli olarak aktarmış ve haberdar olduğu Batı’daki gelişmeleri okuyucularına eseri vasıtası ile ulaştırmıştır (Adıvar, 2013; Uyguner, 1994, s. 49). Bu bağlamda XVIII. yüzyıl İngiltere’inde insan olmayan varlıklara

⁹ (Adıvar, 2014, s. 24)’te belirgin olarak Hindistan’daki hayvan refahı ifade edilmiştir. Ancak eserin genelinde Halide Edib’in kadınlara yönelik ilgisi hakimdir.

¹⁰ (Adıvar, 2009, s. 343)’te yazar düşüncesini “... Zihniyet bakımından, içimizde bir eksiklik de ilk mektep hocalarının en evvel ele alacakları, telkin ve misalle tesis edebilecekleri, insan hayatı kadar, hayvan hayatını da korumak lâzım geleceğidir. Bunu çocuklara küçük yaşta telkin etmek lâzımdır. Atalarımızın buna daha fazla hayvan hayatını korumak yoluyla, misaller vermiş olduğunu biliyoruz...” cümleleri ile aktarır.

yönelik etik olmayan tartışmaların geliştiği ve kölelik aleyhtarı ve kadın hakları savunucularının hayvanların suiistimal edilmelerine karşı takip eden yıllarda artarak destek verdikleri görülür. Bu bağlamda hayvan refahı savunucuları ile hayvan hakları savunucuları arasında çok ciddi ayrımların olduğu hatırlanmalıdır (Beers, 2006, s.1-12).

Bu çalışmada, Halide Adib Adıvar'ın hayatındaki hayvanları öğrenmek istediğimizde ve sevgisinin, ilgisinin ve ortak hatıralarının neler olduğunu kaleme aldığı eserlerden hareketle anlamaya çalıştığımızda kronolojik sıralamaya uygun olarak ilk olarak *Mor Salkımlı Ev* yıllarına kapı aralıyoruz.

MİLLİ MÜCADELE YILLARINA DEĞİN HAYATINDAKİ HAYVANLAR

Halide Edib henüz dört beş yaşlarındadır. Annesini kaybetmiş ve babası tekrar evlenmiştir. Kızını İngilizlerin eğitim ve çocuk yetiştirme usullerine göre büyütmeye çalışan Edib Bey, küçük Halide'yi Yıldız civarındaki saraya mensup tanınmış Hristiyanların çocuklarının gittiği ve Kiria Eleni'nin¹¹ idare ettiği bir yuvada eğitime başlatır ve bu yuvaya ilişkin hatıralarında Kiria Eleni'nin yanı sıra Hektor isimli beyaz, kıvrık tüylü, kimi zaman bebeklerinin salıncağına yatırdığı köpek yavrusunun varlığını da öğrenmemize imkân tanır. Küçük Halide burada Hektor'la yaşadığı mutluluğunun hakkını yetişkinliğinde *Mor Salkımlı Ev* ile vermiştir (Adıvar, 2005, s. 14-35) .

Küçük Halide'nin köpeklere ilişkin ikinci hatırası ise acı bir travmadır. Nitekim hastalanmasını takiben Kiria Eleni'nin okulundan alınmış, babasının kaldığı eve gelmiş, ancak orada da sağlığına kavuşamayınca Haminnesinin yanına, *Mor Salkımlı Ev*'e getirilmiştir. Burada sağlığına kavuşacaktır. Ancak, bir cuma günü lalası ile geziye çıktıklarında, lalasının Fulya tarlalarından gelen çok acı bir ulumayı duyması ve bu sesi takip etmeleri üzerine üzüntü verici bir manzara ile karşılaşacaklardır. Nitekim takip ettikleri dar ve dikenli yolun sonunda derin, kuru bir dere ve karşısında yıkılmış bir duvarın altında kalan bir köpekle karşılaşmışlardır. Ve uluma vücudunun yarısını taş yığınının altından kurtarmak isteyen köpekten gelmektedir. Bazen bir insan, bazen bir kurt gibi uluyarak yardım isteyen köpeğe lala gülerken yanlarındaki erkek çocuk da nişan alıp taş yağdırınca küçük Halide lalaya “*Kurtar, kurtar!*” diye bağırır ve köpeğin tarafına atılmak ister. Lala onu kucağına alıp götürür. Bu travmanın ardından Halide hastalanıp yatağa düşer. Ziyarete gelen komşulara Haminnesi Halide'nin köpekten korkup hastalandığını anlatır. Yeşil sarıklı bir hoca yüzüne okur üfler. Babası ise cine periye dayalı tedavi önerenlere tepki verdiğinden, zamanın ünlü Alman doktoru Mülich'i getirtmiş ve ilaç tedavisi uygulatmıştır. Halide Edib, bu olayı“ ... *O sahne ve uluma belki altmış küsur sene evvel olmuştu, fakat ben hâlâ o sarı köpeğin imdat*

¹¹ (Kambas, 2004, s. 100). Kupia (kirla): Lady . Kadın, hanımefendi anlamında kullanılmıştır.

isteyen, âdeta çarmıha gerilmiş insan gibi, etrafından yardım dileyen zavallı gözlerini bugünkü gibi görürüm... İnsan cinsinde, zaman zaman hasıl olan korkunç insiyakın kollektif ve canlı alâmeti işte budur, Bazen beni insan olmaktan utandıran sahnelerin biri bu hadisedir...” sözleriyle aktarır (Adıvar, 2005, s. 35-40. Bkz. Göze, 2003, s. 18-19).

Bu yıllarda babası yeni eşiyle Yıldız’daki evinden Mor Salkımlı Ev’e yakın bir eve taşınır ve Nilüfer adında bir kızı olur. Küçük Halide de kardeşini görmek için babasının evini daha sık ziyaret etmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde aynı hafta içinde Kemal Dayısı ve büyükbabasını art arda kaybedecektir. Bu sessiz ve hüzünlü atmosferde Küçük Halide’nin hafızasında yer edinen ve yıllar sonra eserine konu olan bir diğer köpek arkadaşı, babasının evinde ona teselli veren ince pençeli, kısa ve kadife gibi yumuşak tüyleri içinde zaman zaman kızıl alevlerin yandığını gördüğü kocaman gözleri ile Flora’dır. Ancak Flora’yı o evde sadece babası ve Halide istemektedir. Nitekim abla olarak adlandırdığı babasının eşinin büyükannesi namaz kıldığı için köpeği odasına sokmazken, hizmetçileri Flora’yı hiçbir yerde istememektedirler. Babası işe gittiğinde Flora’nın gezmesine müsaade edilen yerler, kapının önündeki taşlık ve yukarıdaki terastır. Ancak muhtemelen babasının dönüşünü bekleyen Flora taşlığın önünden ayrılmak istemezken, hizmetçileri Roza ona bağırıp tekme atar. İşte bu tekme ve yumrukları âdeta vücudunda hissettiğini söyleyerek acısını esere nakletmeye çalışır Halide Edib. Sonbahar serinliğinde taşlığa çıkmasına izin verilmeyen küçük Halide, fırsatını bulduğunda koşar, Flora’yı kucağına alır, öper koklar. Sabahları babası hepsini odasına çağırdığında Mahmure Ablası küçük Nilüfer’le oynarken babasının bir dizinde kendisini, diğer dizinde Flora’yı tutup okşarken “Halide’nin gözleri Flora’ninkine benziyor” dediğini ekler. Halide babasının sözleri için “Belki de doğrudur” der. Nitekim Flora ve kendisinin gözlerinde nerede ve nasıl olduğunu bilmedikleri bir dünyanın hasreti vardır. Flora ölüp köpek cennetine gider, ancak kendisi mütemadiyen kılıkları kıyafetleri başka içleriyse bir örnek olan bu zavallı, zararsız görünen insan cinsinin her devirde, bazen içinde isyan uyandıran hareketleri tekrar edip durduklarını hüzün ve hayretle seyretmeye mahkûm kalmıştır.

Bu dönemde hayvanlara ilişkin son hatırası, büyükbabasını kaybedişinin ardından büyükannesinin Üsküdar’a taşınması esnasında Mahmure Ablasının elindeki ağır kutuyu düşürerek kanaryanın ölümüne yol açmasıdır (Adıvar, 2005, s. 73-84).

Çocukluk yıllarını takiben çoğu meseleyi canlı bir şekilde kaleme alırken, Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar meşhur İstanbul köpeklerine eserinde yer vermez. Bu, oldukça ilginçtir. Nitekim İstanbul’un mahallerini paylaşan sokak köpekleri

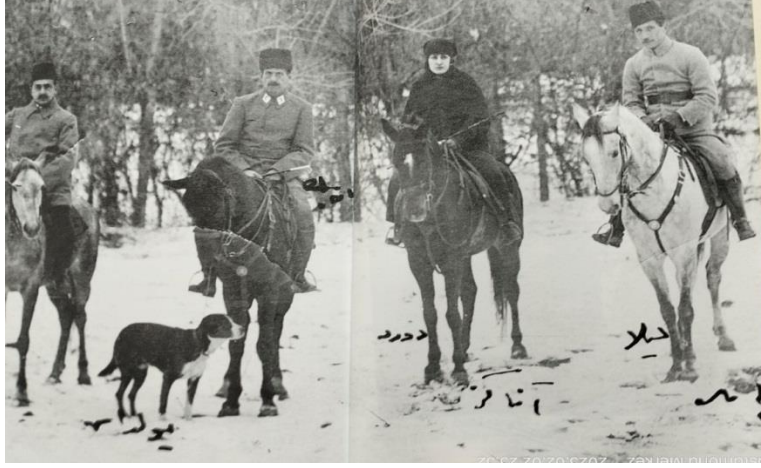
gerek seyyahların gerekse basın gündemine konu olan meşhur kent sakinleridir¹². Bu suskunluğun bozulduğu satırlardan biri, babasının teyzedem oğlu olduğunu öğrendiğinde zaten hasta olan (enflüanza) ablanın kıskançlık nöbetinin ölüm korkusuyla birleştiği ve Halide'den yardım istediği bir gece tasviridir. O gece sokaklarda bir ölü sükûtu, koyu bir karanlık ve arada bir uzaktan işitilen köpek havlamaları vardır (Adıvar, 2005, s. 115).

MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA İZ BIRAKAN HAYVANLAR

İstanbul'un işgalinden önce Millî Mücadele liderleri Anadolu'ya geçmişlerdir. Halide Edib, Millî Mücadele'nin kâbesi olarak nitelendirdiği Ankara'ya trenle gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmıştır. Burada, Kalaba Köyü'nde Numune Çiftliği'nin ikinci katında eşiyile kendilerine ayrılan odada kalacak ve akşam yemeklerini karargâhta yiyeceklerdir (Adıvar, 2018c, s. 130- 143). Bu zor zamanların akışında ve kaleme alınışında satırlarına ilk konu olan hayvan ise karargâhta yaşayan Dr. Refik'in Kadife Hanım adlı sarı renkli kedisidir. Kedinin Dr. Refik'e tamamen hâkim olduğunu söyleyen Halide Edib, Kadife Hanım yavruladığında Refik Bey'in kendilerine şerbet ikram ettiğini aktarır (Adıvar, 2018c, s. 141-142).

İstanbul işgal edilmiş ve yeni meclis çalışmaları başlamıştır. İşte bu çalışmaların sona erdiği bir gün çiftliğe doğru ilerlerken, bu kez Karabaş adlı büyük bir çoban köpeğinin varlığından haberdar oluyoruz. Halide Edib, "*Ben önde gider, onunla konuşur, onu yatıştırırdım. Çünkü çok dosttuk. Karabaş vahşi bir hayvandı*" diyerek Karabaş'ı anar. İç savaş günleridir. Hilâfet Ordusu ilerlemekte, karargâhta gergin, uykusuz geceler hüküm sürmektedir. Bolu Hastanesi'ni basarak bazı subayların kafasını taşla ezen ordunun Ankara'ya ulaşma tehlikesi vardır. Ancak Halide Edib o günlerde yaşanan bir başka kaybın hakkını da vermekten geri durmayacaktır. Nitekim yine bu uykusuz sabahlardan birinde çiftliğe giderken Karabaş'ın sesini duymaz. Ertesi sabah silahla vurulduğunu öğrenirler. Aynı hafta yine bilinmeyen bir kişi tarafında altı yavrusu da zehirlenmiştir. Rusya ile yakınlaşma sürecinde Hakkı Behiç'in pek çok köpeğe sahip olduğunu dile getiren yazarın, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda ise özellikle bir bölümü "Kalaba Köyü ve Hayvan Dostlarım" başlığı ile kaleme aldığını görüyoruz (Adıvar, 2018c, s 149-166, 174-193).

¹² Dönem İstanbul'unu farklı konu ve başlıklar altında kaleme alan Falih Rıfkı Atay İstanbul köpeklerinin varlığını "...Her mahallenin bir köy gibi, kendi köpekleri vardır. Bunlar birbirlerinin sınırını geçemezler. Yadırgadıkları yabancıları rahatsız ederler, sabahlara kadar ulumalar eksik olmaz...". (Atay, 1963, s. 17; White, 1845, s. 289- 296; Timur, 1994, s. 87-89).

(Ek 1: Çalışlar, 2010, ss. 518-519. Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı eserinde sevgiyle andığı atı Doru ve köpeği Yoldaş ile görülüyor)

Doru ve Cin

Bu bölümde öncelikle yazar okuyucularını atları ile tanıştırır. İlk önce bir tanıdığıının gönderdiği beyaz bir at ardından Binbaşı Salih Bey'in son derece güzel Doru adlı atı kalemine konu olur. Doru'yu çok beğenen Halide Edib, en nihayetinde onu edinecektir (Adıvar, 2018c, s. 174-175). Bu noktadan itibaren Halide Edib'in köpeklere dönük ilgi ve hatırasına geçtiğimizde, Ankara sokaklarındaki minik bir siyah köpek yavrusunu, hallerini duyduğunda mutlaka edinmek isteyişi üzerine kendisini kırmayan Mülâzım Abdurrahman'ın bu minik yavruyu arayıp bulduğunu ve bir kutu içinde Halide Edib'e gönderdiğini görürüz. Böylelikle, Cin ile tanışırız. Cin, çay vakitlerinde aralarında oturur, kırık bir fincandan çay içip bahçe armutlarını bir insan gibi lezzet alarak yer ve akşamları hepsinin ellerini yalayıp konuşma dışında tüm hayatlarına katılır. Eğer Cin'e çocukken rastlamış olsa onu ecinnilerin insanken hayvan kılığına soktuğu bir mahlûk sanacağını ifade eden Halide Edib, eşinin köpeklerde tenya olduğu için onu koynuna almasını istemediğini, Cin'in ayaklarının ucunda minderde yattığını, ancak Dr. Adnan'ın uykuya daldığını sezer sezmez kendisinin koynuna atladığını anlatır. Halide Edib, onu çocuğu gibi sevmiştir. 1920 sonbaharıdır. Sıtma âdetâ Ankara'yı istilâ etmiş ve Halide Edib de bu hastalığa yakalanmıştır. Bu ateşli akşamlarda çok acı çektiği zamanlarda yanında bir adam isterken karşısında kuyruğunu sallayarak oturan Cin'i görür. Ancak kasım ayında Cin hastalanacaktır. Bacakları tutulmuş, yerinden kımlıdayamaz hale gelmiş ve durmadan inlemektedir.

Muayene için gelen baytar vurulması gerektiğini söyler ve Cin, vurulmaya götürülür¹³.

Yoldaş

Cin'in ölümünün ardından sarsılan Halide Edib'i teskin etmek isteyen dostları ona köpek vermek isterler. Ancak, Halide Edib yeni bir köpeği kabul etmek istemez, ta ki Çerkez Ethem'in kendisine gönderdiği "*muhteşem ve kocaman bir mahlûk*"a kadar. Yüzü, bir üçgen biçimindedir. Korkunç ve büyük gözleri vardır. Sırtı siyah, göğsü ise kahverengi ve beyazdır. Beyaz pençeli bu köpeğin tam alnında beyaz bir nokta vardır. Makedonya ev köpeklerindedir. Cin'le oynayan dostları, her ne kadar onu güzel bulsalar da oynamaya cesaret edemezler. Onu okşamaya cesaret eden tek kişi Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'dir. Ve, az kalsın Yoldaş tarafından parçalanacaktır. Dr. Adnan'ın Cin gibi birlikte uyumasına – korkunç bulduğu için - karşı çıktığı Yoldaş, yıllarca Halide Edib'in ayaklarının üstünde uyuyacak ve kendisi uyurken asla havlamayacaktır. Çerkez Ethem'in ardından bir gün Hakkı Behiç de Halide Edib'e dişi, zarif, güzel bir tazı gönderir. Bu tazı, sevdiği hiçbir şeyi çalmaktan çekinmez. Yoldaş, açlıktan ölse böyle bir şey yapmazken, o canı ne isterse onu yapar. Halide Edib bu zarif tazıyı Arnold'un *Her Şeyi Çalan Kadın* (Bennet, 1927) karakterine benzeter. Adını Sevda koyar. Yoldaş'ın Sevda'ya âşık olduğunu gözlemleyen Halide Edib, Sevda'nın ona hiç yüz vermediğini ve Kalaba'nın bir erkek köpeği ile mehtap gezintilerine çıktığını, Yoldaş müdahale etmeye çalıştığında ise yanındaki erkek köpeği koruduğundan Yoldaş'ın çaresiz kaldığını yazar. Bir gün Sevda'yı çalarlar ve Yoldaş ardından altı ay yas tutar. Kendisinin yanında Sevda'nın adı anıldığı zamanlarda insanın yüreğini yakacak şekilde acı acı havlar (Adivar, 2018c, ss. 184-185).

Adı gibi Halide Edib'e yıllarca Anadolu mücadelesi süresince yoldaşlık ve tanıklık eden Yoldaş'ın Mor Salkımlı Ev'deki hatıralara da konu olduğu hatırlanmalıdır. Şöyle ki, Halide Edib henüz babasının yeni evliliğinden Nilüfer isimli kardeşinin doğduğu zamanlarda sokakta hamalların, tulumbacıların ettikleri küfürleri öğrenmiştir. Bir gün yemekte babasını memnun etmek için o günlerde

¹³ (Adivar, 2018c, s. 174-183). Yoldaş, Halide Edib Adivar'a yönelik çalışmalarda ismi anılan tarihe mâl olmuş bir köpek kimliğidir. Bu bağlamda, Göze ve Çalışlar'ın eserlerine de konu olan Yoldaş'ın resmine yine Halide Edib'in yukarıda adı geçen Doru adlı atı ile birlikte Çalışlar'ın eserinin sonuna ekler bölümünde yer almaktadır. Bkz Ek 1. Çalışlar, Kalaba Köyü'nde ayrıca Halide Edib'in Doru, Cin ve Yoldaş ile tanışmasına da ayrıntılı olarak yer verir. (Çalışlar, 2010, s. 229-231). Cin ve Yoldaş'ın varlıklarına değinen bir diğer yazar ise Göze'dir. Esasen Cin'in kısa süre hayata tutunabilmesinden ötürü Yoldaş dikkat çeken köpeği olmuştur. Göze, Cin ve Yoldaş'ın varlığına ilişkin bölümü "*...onun biraz normali aşan hâтта zaman zaman eşi Dr Adnan Adivar'ın sabrını taşıran hayvan sevgisini görürüz ...*" yorumu ile kaleme alır. Ancak eserde eşi Adnan Adivar'ın aşılama imkanı olmadığı için olası tenya riskinden endişe ettiği ve kendisinin de hayvanlara yönelik ilgi ve sevgisinin derin olduğu görülür(Göze, 2003, ss. 147-148).

anlamını bilmeden bu küfürlerden en çirkin olanını bir nefeste sıralayınca babasının yüzü kıpkırmızı olur ve elindeki bıçağını kaldırıp sallar. Halide Edib haksızlığa uğradığını düşünerek isyan ederek ağlamaya başlar. Babası üzülüp küçük Halide'nin ne kadar gönlünü almaya çalışsa da fayda etmez. Yıllar sonrasında haksızlığa uğramanın getirdiği isyan duygusunu yine köpeği Yoldaş'ta okuyacak ve çocukluk anılarına dönecektir. Nitekim Yoldaş, ne zaman bir koyun sürüsü görse sevinçle havlar ancak Halide Edib'i bırakıp gitmez. Bir gün Seyis İbrahim, Yoldaş'ın dereden bir koyun yakalayarak sürükleyip getirdiğini söyler. Halide Edib koşarak dışarı çıkar. Yoldaş, bir yandan kuyruğunu sallarken diğer yandan dili dışarıda sevinçli bir ifadeyle Halide Edib'e bakmaktadır. Boynundan yakaladığı koyun yerde kanlar içindedir. Ve, Halide Edib, elindeki kamçıyla Yoldaş'ın arkasını vurur. Yoldaş, kaçmaz sadece hayret ve isyan eden yüksek bir sesle havlar. Muhtemelen koyun çalmak için yetiştirilmiş olan bu hayvan bir sahibinin hüner olarak değerlendireceği hareketin diğer sahibinde neden bu kadar kırgınlık uyandırdığını hiçbir zaman bilemeyecektir (Adıvar, 2005, s. 79-80).

Yoldaş'ı bundan sonra I. İnönü Muharebesi sevincinin ardından görürüz. Düzenli ordunun ilk galibiyetidir. Hilâl-i Âhmer, hediyelerle Halide Edib'i Ankara'dan cepheye gönderir. Bu yolculukta da kendisine eşlik eden Yoldaş, kaldıkları otelde ilk kez aynayla karşılaştığında duvardaki aynaya saldırmaya çalışacaktır. Yoldaş'ın otelde yadırgadığı ikinci eşya ise kuştüyü şilte dir (Adıvar, 2018c, s. 199-202). Tekrar Ankara'ya dönmüştür. II. İnönü Savaşı yaşanmış ve burada, Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılayan Hilâl-i Âhmer çalışmalarını yürüten Halide Edib tekrar sıtmaya yakalanmıştır. Kalaba Köyü'ndeki evlerinde hasta yatmaktadır. Yoldaş başta olmak üzere sayısı artan köpeklerine Dr. Adnan'ın tek tek tanıdığı, konuştuğu tavukları, horozları ve ayrıca bir eşek yavrusu da katılmıştır. Yazar, bu günlerin kıymetini “ ... *O hayatı hiç değiştirmek istemezdim...*” diyerek aktarır (Adıvar, 2018c, s. 203-210).

Yakup Kadri'nin Ankara'ya geldiği dönemdir ve çiftlikte, yukarıda kaldığı odada Ateşten Gömlek başlığını düşündüğü romanını kaleme aldığı zamanlardır, sınırlardan her an saldırı beklenmektedir. Halide Edib bu kez Hilâl-i Âhmer Hastanesi'nde hasta bakıcı olarak çalışmak üzere Eskişehir'e gider. Ancak yanına Yoldaş'ı almamıştır. Ve onsuz yaşamak oldukça güçtür (Adıvar, 2018c, s. 213-217). Yunan uçakları Eskişehir'deki hastaneyi bombalamaya başlamıştır. Zor zamanlardır. Eskişehir'deki savaşın kaybedildiği haberi Ankara'ya ulaşmıştır. Askerî bir kabine kurulmuş, seçimin ilk haftasında Mustafa Kemal attan düşmüş, yine de 24 saat sonra cepheye hareket etmiştir. Ankara'da halk tedirgindir. Halide Edib bu aşamada cepheye katılmak ister ve bu isteğini Mustafa Kemal kabul eder. Mallı İstasyonu'nda İsmet Paşa'nın yaveri kendisini alacaktır. Uzaktan çoban köpeklerinin sesleri duyulmaktadır. Savaş, Sakarya Savaşı'dır. Sakarya Savaşı günlerinde Halide Edib bu kez anılarında Türk havacılarının başarılı subayı Yüzbaşı Fazıl'ı bir köpekle kompartımanda gördüğünü aktarırken bu kez bir kurşunu köpeğin varlığını tarih sayfalarına taşıyacaktır (Adıvar, 2018c, s. 232-244).

Sakarya Savaşı kazanılmış, Ankara'ya dönen Halide Edib Yoldaş'ı alarak tekrar karargâha dönmüştür. Üç günün ardından karargâh hâlâ Polatlı'dadır. "Tetkik-i Mezâlim" çalışmaları başlamıştır (Adıvar, 2018c, s. 252-254).

Yoldaş o günlerden itibaren Millî Mücadele'de Halide Edib'le yan yanadır. Ekim ayı çıkmadan Sakarya Vadisi'nde her damla su donmuştur. Köylüler arasında sırtında deri kürkle dolaşırken utandığını belirten Halide Edib, geceleri çadırda üşümek için Yoldaş'ı kendisine bağlamıştır. Sakarya'da Halide Edib'in kalemine hayvanlar üzerinden konu olan bir diğer hava subayı Yüzbaşı Cemil'dir. Halide Edib onunla uzun süre at üstünde gitmek imkânsızdı der. Çünkü Yüzbaşı Cemil, bir saat sonra daima attan iner ve yorduğu için attan özür dilerdi (Adıvar, 2018c, s. 257-258). Yoldaş'ı bundan sonra Halide Edib'in yanında babasının felç geçirdiğini öğrendiğinde İsmet Paşa'nın izniyle İsparta'da hastaneler kuran Hilâl-i Ahmer teşkilâtını kurmaya giden heyetle ziyarete giderken tehlikeli Antalya yolculuğunda ve Büyük Taaruz'da Halide Edib'e yoldaşlık ederken görürüz. Uşak'tan sonra Sarı Kız Maden Suyu'nda harp sahasında yakılmış yıkılmış kent ve cesetleri gördükten sonraki acı dolu fikir ve duygu geçişlerinde yine yanında Yoldaş vardır. Bu kez hatıralarında ve eserinde yine varlığını duyurmak istediği Yoldaş'ı, dinlenmeye geçtiğinde yatağının ucunda ona bakarken ve uzandığında başını göğsüne dayarken bizlerle paylaşır (Adıvar, 2018c, s. 299- 300).

Yoldaş, İzmir'e kadar Millî Mücadele'nin yürüyüşüne tanıklık etmiştir. Bu mücadelenin bahtsız köpekleri, Dumlupınar'da Kızılcadere'deki dar ve uzun ormanlık dağlar arasındaki vadide yatan ölü insan ve hayvan yığınlarının arasında sahiplerini inleyerek aramaktadırlar (Adıvar, 2018c, s. 291-292).

Ordu, İzmir'dedir. Yeni karargâha taşınılmıştır. Yunanlar bu kez de İzmir'i yakmak için gerekli koşulları oluşturmuşlardır ve yangınlar başlar. En nihayetinde karargâh da ateş alınca Karşıyaka'ya geçme zarureti doğar. Karşıyaka'ya Yoldaş'la yalnız giden Halide Edib, "Yoldaş'ın gözlerine bakarken kendimi ona bütün insanlardan daha yakın hissettim" (Adıvar, 2018c, s. 313) diyerek onunla kurduğu bağı ve varlığını bizlerle paylaşacaktır.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kritik geçiş evrelerinin tanığı olan kadın kalem Halide Edib Adıvar, hayvanlara yönelik sevgi ve duyarlılığını hayatına giren hayvanlar üzerinden okumamıza imkân veren bir yazardır. Bu hassasiyet çeşitli eserlerine farklı temeller üzerinden konu olmuştur. Bu bağlamda konu, kedi ve köpekler üzerinden ele alındığında köpek popülasyonu mücadelesinde kısırlaştırma gibi bilimsel gelişmelerin henüz dünya ölçeğinde uygulanmadığı bir dönemde kamu vicdanını yaralayan köpek sürgünleri ve katliamlara anılarını içeren eserlerinde değinmediği görülür. Buna karşılık, hayatında olan ve ortak anılara sahip olduğu canlıların hakkını en zor şartlarda dahi eserlerinde vermek istemiş ve onları tarihe mâl etmiştir. Bu bağlamda Hektor, Flora, küçük kanaryası, Karabaş ve

zehirlenen altı yavrusu, atı Doru, köpekleri Cin, Sevda ve Yoldaş ile savaşın yükünü çeken atlar, öküzler ve sahipsiz köpekler bugün bizlerle bu satırlara kendisinin kalemi üzerinden konu olmuşlardır. Romanlarında ise köpek sevgisi özellikle dikkati çeker. Bu çalışmada incelenen eserlerde özellikle kadın haklarının kendisi için büyük bir öncelik olduğu, ardından hayvanların uğradığı haksızlıklara ilişkin yaralayıcı tecrübelerin bilinmesi ve bu fiillerin yaralayıcılığının unutulmamasını istediği anlaşılmıştır. Son olarak, yurt dışında edindiği birikimlerin ardından çiftlik hayvanları üzerinden yükselen bir hayvan sevgisi ve yaşam hakkının önemini tecrübe etmesi, bunu savunan insanların ruh sağlıklarının yerinde olduğunu, bu sevginin hakkaniyet ve sağlıklı temeller üzerinden yükselen bir yaşam seviyesi olduğunu okuyucularına aktarmaya çalıştığı *Yol Palas Cinâyeti* adlı eserin bu bağlamda özel bir yere sahip olduğu belirtilebilir.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Adıvar, H. E. (1982). *Yeni Turan Raik'in annesi*. Sad. Baha Dürder, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Adıvar, H. E. (2015). *Sinekli bakkal*. Haz. Mehmet Kalpaklı, Yeşim Kalpaklı, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2014). *Hindistan'a dair*. İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2009). *Türkiye'de şark-garb ve Amerikan tesirleri*. Can yayınları, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2005). *Mor salkımlı ev*. Emeği Geçenler: Mehmet Kalpaklı, Gülbün Türkgeldi, Selim İleri, İstanbul: Özgür Yayınları.

Adıvar, H. E. (2013). *Yol Palas cinayeti*. Haz. Mehmet Kalpaklı- Gürgün Türkgeldi, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2014). *Çaresâz*. Haz. Mehmet Kalpaklı, Damla Erlevent, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2018a). *Vurun kahpeye*. Haz. M. Kalpaklı& Gülbün Türkgeldi, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2018b). *Kalp ağrısı*. Haz. M. Kalpaklı& S.Y. Kalpaklı, İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, H. E. (2018c). *Türk'ün ateşle imtihanı*. Haz. M. Kalpaklı& S.Y. Kalpaklı, İstanbul: Can Yayınları.

Ağbaba, G. (1997). *Halide Edib Adıvar hayatı-sanatı-eserleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Atay, F. R. (1963). *Batış yılları*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Baki, H. (2022). Türk edebiyatında hayvan ve hayvan hakları. *Hayvan Hakları Tarihi ve Türkiye*, İstanbul: İBB, ss.182-247.
- Beers, D. L. (2006), *For the prevention of cruelty*. Ohio: Swallow Presss.
- Bennet, A. (1927). *The Woman who stole everything and other stories*. New York: George H. Doran Company.
- Cartmill, M. (1998). History of ideas surrounding hunting. *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Ed. Marc Bekoff, Connecticut: Greenwood Press, 197- 199.
- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib biyografisine sığmayan kadın*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edib Adivar*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Göze, H. (2003). *Zor yılların zor kadını*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ed. Bekoff & Meaney C. A. M (1998). *Encyclopedia of animal rights and animal welfare*. Connecticut: Greenwood Press.
- Hülagü, M. (2021). *İstanbul sokak köpekleri ve Osmanlı padişahları*. İstanbul: Ayasofya Yayınları.
- Kutkan, Ö. (2019). *Hoca, Talebe: Isabel Dodd'un kaleminden Halide Edib Adivar. Kadın Kaleminden Kadın Algısı I*. Ed. Jale Öztürk & Olcay Özkaya, Ankara: Gece Akademi, 240-249.
- Kambas, M. O. (2004). Greek-English English-Greek *Hippocrene Concise Dictionary*. New York: Hippocrene Books Inc.
- Menekşe, M. (2022). Osmanlı medeniyetinde hayvan sevgisinin mesleğe dönüşümü: mancaçlık. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 84-101.
- Pinguet, C. (2009). *İstanbul'un Köpekleri*. Çev. S. Özen, İstanbul: YKY.
- Schick, I. C. (2010). İstanbul'da 1910'da gerçekleşen büyük köpek itlâfi: Bir mekân üzerinde çekişme vakası. *Toplumsal Tarih*, 22-32.
- Şahin, V. (2018). Romanla kimlikleşen bir yüz Halide Edib Adivar ve edebi yaratımları. *KMBÜ EFAD*, (I)1, ss.2-8.
- Şahin, V. (2022). *Bilge kadının aynadaki yüzü Halide Edib Adivar'ın romanlarında yapı ve izlek*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Taşkıran, T. (1964) Kaybettiğimiz büyük romancı, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib*, Yücebaş, İstanbul: İnkılap, 130-133.

Timur, T. (1994). Köpekler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: V, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, ss. 87-89.

Topuzlu, C. (1982). *İstibdad-Meşrutiyet-Cumhuriyet devirlerinde 80 Yıllık hatıralarım*. Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.

Torres, B. (2007). *Making a killing the political economy of animal rights*, USA: AK Press.

Uyguner, M. (1994). *Halide Edib Adıvar yaşamı sanatı yapıtlarından seçmeler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

White, C. (1845). *Three Years in Constantinople or, Domastic Manners of The Turks in 1845* (3). London: Henry Colburn Publishers.

Yaşar, A. (2022). Hayvan haklarının tarihsel gelişim süreci, *Hayvan Hakları Tarihi ve Türkiye*. İstanbul: İBB.

Yücebaş, H. (1964). *Bütün cepheleriyle Halide Edib Adıvar*. İstanbul: İnkılap.